

Transnacionalizmo kultūra: nuo diasporinio nacionalizmo prie kultūrinės pilietybės

VYTIS ČIUBRINSKAS

Vytauto Didžiojo universitetas, K. Donelaičio g. 52, 44244 Kaunas

El. paštas vytis.cubrinskas@vdu.lt

Transnacionalinė migracija ir daugiakultūriškumo politika vis labiau sureikšmina kultūrinius aspektus, o mažumų ir imigrantų kultūrinės teisės tampa vis svarbesnė pilietybės dalis. Straipsnyje keliamas klausimas: kokias transnacionalinio kultūriškumo kryptis, siejamas su pilietybe, galime apčiuopti panagrinėję dvi lietuvių ir kitų rytų europiečių emigracijos į JAV bangas po Antrojo pasaulinio ir Šaltojo karų.

Remiantis etnografinio lauko tyrimų, atliktų Čikagoje 2006 ir 2013 m., duomenimis, atskleidžiami du transnacionalizmo kultūros modeliai: diasporinis (tėvyninis) nacionalizmas ir kultūrinė pilietybė. Bandoma įrodyti, kad pirmasis modelis pasižymi etnokultūrinio bendruomeniškumu ir imperatyvu išsaugoti tėvynėje grėsmę patiriančią tautinę kultūrą, o antrasis – tarpetine tinklaveika ir iš posovietinio pasaulio perkeltomis socialinėmis perlaidomis bei moralinės ekonomikos įpročiais.

Raktažodžiai: diasporinis nacionalizmas, kultūrinė pilietybė, transnacionalizmas, Rytų Europa, migracija, socialinės perlaidos

Tarptautinis mobilumas ir daugiakultūriškumo politika, nepaisant visų jų prieštaravimų, išryškina kultūrinius aspektus mažumų ir imigrantų kultūrinėms teisėms tampant vis svarbesne pilietybės dalimi. Tokios teisės apima ne tik „teisę praktikuoti mažumų kalbą ir kultūrą“ ar „teisę į skirtingus papročius ir gyvenimo būdą“ (Castles, Davidson 2000: 126), bet iš esmės suteikia „teisę būti skirtingam“, o tai, pasak R. Rosaldo ir W. Floreso, yra nuoroda į kultūrinę pilietybę (plg. Rosaldo, Flores 1997: 57; Brettell 2008: 123). Imigrantų ar etninių mažumų „skirtumai“ individo ar šeimos lygmenyje „prasidėję kaip *namų kūrimas*, galėtų būti išplėtoti ir iki kolektyvinio *vietos kūrimo*, tada turėtume etninę mobilizaciją, kuri formuoja etnines arba mažumos bendruomenes“ (Castles, Davidson 2000: 129–30).

Migracijos tyrimuose toks „vietos kūrimas“ matomas kaip suformuojantis diasporines bendruomenes, o šios paprastai laikomos ne kiek politinio mobilizavimosi tikslo šalyse, bet paveldo ir „veikimo paliktos tėvynės labui“ bendruomenėmis (Cohen 1997), pasižymintiomis savitu etnokultūrinio gyvenimo būdu bei „tėvyniniu“ arba diasporos nacionalizmu (Glick-Schiller, Fouron 2001). Tačiau šiuolaikinėse migracinėse aplinkose (ypač urbanistinėse) diasporos yra tapusios vietomis, kuriose tarp įvairių socialinių imigrantų bendruomenių ir tinklų, gausybės imigrantų gyvenimo būdų ir stilių tarpsta ir transnacionalinės socialinės patirtys bei iš kilmės šalių atsivežtas socialinis kapitalas bei vadinamosios socialinės perlaidos

(*social remittances*). Socialinės perlaidos, transnacionalizmo tyrinėtojo S. Vertoveco požiūriu, gali keliauti ne vien kaip ekonominės perlaidos iš tikslo šalies į kilmės šalį, bet ir priešinga kryptimi – iš kilmės šalies į tikslo šalį (Vertovec 2009).

Imigrantų „skirtumų“ įgyvendinimas per jų „vietos kūrimą“ arba „įsivietinimą“ tikslo šalyje yra gerai žinomas migracijos ir diasporos tyrimuose kaip etnifikacija, t. y. imigrantų kultūrinis išvirtinimas, kuris dažnai virsta kultūrine pilietybe, paprastai tai laikant pagrindiniu išėjties tašku juos klasifikuojant ir traktuojant kaip „kultūriškai radikaliai skirtingus“ (plg. Olwig 2003: 66). Tačiau tai nereiškia visiško imigrantų atsiribojimo nuo dominuojančios kultūros kaip pilietybės pagrindo. Anot M. Nic Craith, „pilietybė niekad nėra kultūriškai akla“, joje reiškiasi dominuojanti kultūra (Nic Craith 2004), ir tada imigrantų ar mažumų „teisė būti skirtingam“ (etninės priklausomybės, kalbos ir t. t. atžvilgiu) eina kartu su lojalumu dominuojančios nacionalinės bendruomenės normoms (Rosaldo, Flores 1997: 57, iš Brettell 2008: 123).

„Standartinė“ kultūrinė pilietybė arba kultūra, susijusi su pilietybe, reiškia, kad kalba, religija ir kiti pagrindiniai ištekčiai yra naudojami palaikant kultūrinės teisės, pavyzdžiui, kalbą, identiteto politiką, kurią didžia dalimi lemia kultūrinis kapitalas, moralines vertybes ir elgesio standartus. Požiūrį į pilietybę kaip į pagrindinę lojalumo išraišką galėtų pakeisti rūpestis dėl moralinių ir performatyviųjų dalyvavimo visuomenėje būdų, kaip kultūrinės pilietybės raiškos modelio, išeinančio už juridinių teisių lauko (plg. Glick-Schiller, Çağlar 2008: 207).

Straipsnio tikslas – išanalizuoti du rytų europiečių migracijos į JAV kultūrinius aspektus: diasporinį nacionalizmą ir kultūrinę pilietybę, kurie pasireiškia per nacionalinius sentimentus ir socialines perlaidas, atsivežtas į JAV. Keliamas klausimas: kokį sukauptą transnacionalinę kultūriškumo resursą galime apčiuopti ištyrę: pirmu atveju – pabėgėlius „nuo komunizmo“, kurie gyveno tapukario nepriklausomose valstybėse; antruoju – posovietinius darbo migrantus, „mokančius gyventi“ socializme? Apimamos dvi lietuvių (ir kitų rytų Europos gyventojų) emigracijos į JAV bangos: pirmoji – 20 a. penktajame dešimtmetyje pasitraukusieji nuo Sovietų Sąjungos okupacijos, o antroji – ekonominiai migrantai, išvykę po Berlyno sienos griūties.

Naudojama etnografinio lauko 2006 ir 2013 m. Čikagoje atliktų tyrimų medžiaga bei 23 giluminiai interviu su imigrantais iš Lietuvos ir kitų Rytų Europos šalių. Tyrimui pasirinkta Čikaga, kadangi čia, kaip ir Londone, gyvena daugiausia lietuvių ir lenkų kilmės imigrantų, taip pat gausu rusų, ukrainiečių ir kt. Vidurio ar Rytų Europos šalių kilmės žmonių. Dalyvauta skirtingose darbo, kultūros, laisvalaikio, švietimo ir religijos aplinkose. Imigrantai stebėti darbo vietose, kultūros ir sporto renginiuose, mokyklose, restoranuose ir klubuose, taip pat privačiuose vakarėliuose ir diasporos gyvenamųjų mikrorajonų šventėse.

Lietuvių imigrantų gyvenimą Čikagoje yra tyrinėjusi Daiva Kuzmickaitė (Kuzmickaitė 2004), lenkų – Mary Erdmans (Erdmans 1997), rusų – Helen Kopnina (Kopnina 2005) ir kt., kurių darbais remiamasi šiame straipsnyje.

DIASPORINIS NACIONALIZMAS

Pabėgėlių arba prievartinės emigracijos iš Rytų Europos banga kilo baigiantis Antrajam pasauliniui karui, kai Baltijos šalių, Ukrainos ir kt. migrantai nuo sovietų remiamų komunistinių režimų pradėjo trauktis į Vakarų ir apsigyveno perkeltųjų asmenų stovyklose Vakarų Vokietijoje, daugiausia amerikiečių ir britų okupacinėse zonose. Vėliau daugeliui jų buvo leista išvykti į JAV, Kanadą, Didžiąją Britaniją, Australiją ir kitas šalis. 1948 m. Kongresui priėmus Perkeltųjų asmenų įstatymą (Kučas 1975: 287), apie 30 000 iš maždaug 70 000 lietuvių pabėgėlių (vadinamųjų dipukų) apsigyveno JAV.

Tarp šių imigrantų buvo daug vidurinės klasės atstovų, kurie tikėjosi kada nors sugrįžti į Lietuvą ir „karštai kovojo stumdami į priekį Lietuvos bylą [Jungtinių Tautų Organizacijos – V. Č.], subūrė tautą tremtyje su savo vyriausybe Vašingtone ir visomis būtinomis institucijomis“ (Žemaitis 2015). JAV nepripažino Sovietų okupacijos Baltijos šalyse kaip teisėtos ir tapo pagrindine jų identiteto politikos, pagrįstos diasporos nacionalizmu, vadinamuoju „tėvyniniu nacionalizmu“ arba „ilgų distancijų nacionalizmu“ (Glick-Schiller, Fouron 2001), kurį rėmė dauguma šios emigracijos bangos atstovų, atsiradimo priežastimi.

„Lietuvybės“ principai buvo išdėstyti dar pabėgėlių stovyklose Vokietijoje 1949 m. Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto įkurtos Pasaulio lietuvių bendruomenės „konstitucijoje“ – *Lietuvių chartoje*. Ji tapo savotiška moralinė konstitucija ne tik atsidūrusiems emigracijoje, bet ir kitiems diasporos atstovams, skatinusi kiekvieną lietuvių kurti etniškai endogaminę – lietuvišką šeimą, puoselėti lietuvių kalbą, „saugoti lietuvių tautą“ ir perduoti jos kultūrinį paveldą, kalbą ir tradicijas ateities kartoms (Lithuanian Charter 2014). Chartija rėmėsi sentimentais Lietuvai ir suformavo nacionalistinį imperatyvą, tapusį visų, kuriems „pasisėkė labiau nei kitiems“, „moraline pareiga“, nes 20 a. penktajame dešimtmetyje ir šeštojo dešimtmečio pradžioje dauguma lietuvių imigrantų neteko savo artimųjų ir draugų per sovietų trėmimą į Sibirą (Budreckis 1982: 198).

Dėl „tėvyninio nacionalizmo“ itin išaugo lituanistinių mokyklų, etninės žiniasklaidos ir kultūros institucijų. Šių organizacijų tikslas buvo sukurti alternatyvą sovietų reprezentuojamai lietuvių kultūrai. Tai buvo gyvenimas visuomenėje, iš tikrųjų nesant jos dalimi (t. y. iš esmės, bent jau idėjiškai, neįintegruojant), ir tai tapo pavyzdžiu, leidusiu šiems prievartiniams imigrantams, įsikūrusiems „tremtyje“ (kaip jie dažnai įvardydavo savo būseną), prisitaikyti prie asimiliacinės Amerikos „tirpstančio katilo“ politikos, klestėjusios 20 a. penktajame ir šeštajame dešimtmečiais, ir iš naujo įsteigiant [perkeliant] savo etninį arba etnonacionalistinį kultūrinės pilietybės kodą (plg. Baskauskas 1981), o save įvardijant kaip gyvenančius „Mažonoje Lietuvėlėje“.

POSOVIETINIŲ IMIGRANTŲ KULTŪRINĖS PILIETYBĖS SKIRIAMIEJI ŽENKLAI

Posovietinės Rytų Europos ekonominės emigracijos banga JAV pasiekė 20 a. devintojo dešimtmečio pabaigoje. Manoma, kad emigravo apie 30 000 lietuvių, iš kurių pusė apsigyveno Čikagoje (Kuzmickaitė 2003). Čia jie pradėjo steigti savo lituanistines mokyklas, laikraščius (net televizijos stotį), sporto klubus (pvz., Čikagos lietuvių krepšinio lyga, kurioje 2013 m. žaidė penkiolika komandų), etninius verslus ir net verslininkų klubus (Čikagos ir apylinkių lietuvių „Rotary“ klubas, *Chicagoland Lithuanian Rotary Club*).

Nors posovietiniai imigrantai lietuvių kalbą ir katalikų tikėjimą laiko pagrindiniais savo lietuviškos tapatybės šaltiniais, tačiau pažymėtina, kad juos ne mažiau sieja ir „namie“ įgyta patirtis, susijusi su sovietine praeitimi. Jie siekia savo socialinį kapitalą papildyti socialinės tinklaveikos modeliais, išmoktais ir taikytais neformalioje-šėšėlinėje (tiek sovietinėje, tiek ir posovietinėje) ekonomikoje (plg. Čiubrinskas 2011) Atrodytų, kad šiuo atveju jų identiteto pagrindą sudaro ne kultūriniai kodai, o socialiniai ryšiai. Todėl naujausioji imigrantų banga skiriasi nuo ankstesniosios savo kultūriškai svarbiomis socialinio elgesio strategijomis. Akivaizdu, kad jos apima kur kas plačiau nei paprastai minimi „kultūriniai išteklių“ – kalba, religija, papročiai ir tradicijos. Kokie gi yra kultūros skirtumai, palyginti su kultūriškumu paženklinantu diasporiniu nacionalizmu?

Visų pirma skiriasi, kaip naujieji imigrantai įsivaizduoja „namus“ ir kaip jie konstruoja „tėvynės politiką“, „namų“ sureikšminimą. Pavyzdžiui, priverstinės senosios bangos migrantams

„namų“ idėja paprastai įgydavo idealios vietos statusą, tapdama simbolinio pasipriešinimo asimiliacijai, kurio paprastai siekia diasporos nacionalizmas, šaltiniu. Naujieji lietuvių imigrantai namus konstruoja kaip „savo erdvę“ (Liubinienė 2009), kurią sudaro transnacionaliniai „savųjų rato“ tinklai, suformuoti mezgant giminystės, kaimynystės, draugų, bendradarbių ir pan. ryšius. Tokie socialiniai tinklai kasdieniame imigrantų gyvenime įgyvendinami pasitelkus socialinius tinklus, socialines perlaidas ir socialinį kapitalą, atsivežtą iš buvusios posovietinės Vidurio ir Rytų Europos. Tai puikus *naujos socialinės*, kaip transnacionalinės erdvės, kūrimo pavyzdys (plg. Glick–Schiller, Basch, Blanck-Szanton 1995).

Toks „namų“ konstravimas yra gera kultūrinės pilietybės iliustracija, besiskirianti nuo diasporos atstovų, vadinamųjų „pabėgėlių nuo komunizmo“, kurių pagrindinė strategija buvo „išlikti lietuviu visur ir visada“ (Kučas 1975). Jau pabėgėlių stovyklose Vokietijoje Antrojo pasaulinio karo pabaigoje jų pasitelkta moralinė vaizduotė padėjo kurti dominuojantį pasakojimą „kaip būti lietuviu laisvame pasaulyje“, t. y. „visada pasiruošusiam sugrįžti namo“ (Van Reenan 1990: 103). Toks pasipriešinimas asimiliacijai buvo grindžiamas etninės endogamijos kuriant šeimą ir etninės kultūros principais – „mokantis būti lietuviu“. Tokia tapatybės politika gali būti suprantama kaip *generinė* (angl. *generic*) etnokultūrinė tapatybė (Friedman 1996: 72–73), pagrįsta ir palaikoma gyvojo paveldo, kuri įtraukia kiekvieną tarsi „grandinės grandį“, kur kultūra turi būti paveldima, inkultūracijos būdu išmokstama, saugoma ir perduodama kitai kartai.

Antrasis skirtumas yra toks, kad naujieji imigrantai skirtingai brėžia etnines ribas, lengvai išeina už vienalyčio etninio lauko nei *dipukai*, kurie savo traumine emigracijos patirtimi dalijosi tik su Latvijos ir Estijos pabėgėliais. Naujosios bangos lietuvių imigrantai gana artimai bendrauja su rusiškai kalbančiais buvusios Sovietų Sąjungos gyventojais (pvz., ukrainiečiais) arba su lenkais, vartodami rusų kalbą kaip *lingua franca* ir / arba dalyvaudami elgesio taisyklių, moralinių normų ir net humoro jausmo diskursuose, remdamiesi įgytomis bendromis patirtimis ir giminėje turėtu statusu. Tuo ypač naudojasi „dokumentų neturintys“ imigrantai (pasilikę šalyje pasibaigus jų turistinių vizų galiojimo laikui) bei tie, kurie jaučiasi marginalizuoti dėl nekvalifikuoto darbo ir prastai mokantys anglų kalbą.

Identiteto konstravimą galima įvardyti trečiuoju skirtumu. Užuoat pasitenkinę įprastomis diasporinės etninės tapatybės ir tėvyninio nacionalizmo formomis, naujausi imigrantai kuria naują rytų europiečių identitetą, kuris dėl formuojamos bendros tarptinės socialinės erdvės (kuri, jų manymu, priklauso tik jiems) įvardijamas kaip „europietiškas“ atsiskiriant nuo euroamerikiečių (Euro-American) kaip dominuojančio identiteto, galinčio suponuoti tam tikrą asimiliaciją su dauguma. Čikagos darbininkų aplinkoje gyvenantys posovietiniai imigrantai iš Lietuvos gyvena panašiomis sąlygomis kaip ir kiti, atvykę iš Rytų Europos. Tad užmezgę ryšį ir prisijungę prie „saviškių rato“ (vad. *kompanija* arba *chebra*), ypač su bendradarbiais, Čikagoje sukuria tarptines ne euroamerikiečių, o europiečių grupes. Atsakydami į klausimą, su kuo jie bendrauja Čikagoje, dauguma informantų atsakė, kad su „lietuviais ir europiečiais, bet ne amerikiečiais“. Įdomu tai, kad „europiečiais“ jie nelaiko ne tik euroamerikiečių, bet ir imigrantų iš Vakarų Europos.

Draugai iš Europos, daugiausia lietuviai, taip pat lenkai, bet ne amerikiečiai (Simona, 25 metų studentė, dirba lietuviškoje įmonėje).

Draugai – rusai, lietuviai, lenkai, nes mes kitokie [palyginti su paminėtais], mes rengiamės kitaip, valgom kitokią maistą, kalbam kitaip, kitaip juokaujame. Kartu švęsdavom gimtadienius... ir Kalėdas (Daiva, 26 m.).

Kitai variant, posovietiniai imigrantai Čikagoje buriasi į tuos pačius „savųjų ratus“, kur kaip *lingua franca* vartojamas rusų, anglų ir lenkų kalbų mišinys, kur dalijamasi darbo vietomis

ir kurie palaiko ryšius su gimtinėje likusiais draugais, artimaisiais, o neretai ir buvusiais bendradarbiais ar partneriais. Taip jie ne tik dalijasi bendra transnacionaline socialine erdve, bet ir palaiko tam tikrą kultūros modelį – bendrą vartojimo modelį (apsiperka tose pačiose lenkų, lietuvių ar rusų parduotuvėse), pramogų ir švenčių šventimo kultūrą (savaitgalių „baliai“), panašiai leidžia laisvalaikį (pvz., keičiasi rusiškais filmais, nuomojamais daugelyje lietuviškų parduotuvių), jiems netgi būdingas panašus humoro jausmas („mes juokaujam kitaip“). Jie taip pat įpratę prie reklamos, informacijos ir diskursų, pasiekiančių juos per vietinę rytų europiečių žiniasklaidą (laikraščius, radiją, socialinius tinklus) paprastai trimis dominuojančiomis – lietuvių, lenkų ir rusų – kalbomis.

TARPUSAVIO ABIPUSIŠKUMO RYŠIAI KAIP KULTŪRINIS ĮPROTIS

Patvariausi ryšiai tarp naujųjų darbo imigrantų paprastai susiklosto „per darbą“ ir „per vaikus“ (pastarieji veža vaikus į šeštadienines lietuviškas mokyklas). Tarpiausi ryšiai užmezgami darbovietėse, dažniausiai statybose, transporto ir siuntų sferose, autoremontu įmonėse, biurų valymo, viešojo maitinimo srityse, kosmetologijos versle ir pagyvenusių žmonių priežiūros, netgi teisinės ir medicinos paslaugas teikiančiose įstaigose arba draudimo agentūrose. Taigi darbovietės, ypač tos, kuriose daug ar net dauguma darbuotojų yra imigrantai iš Rytų Europos, tampa svarbiomis naujos socialinės erdvės kūrimo arenomis. Į šias socialines erdves nusėda iš posovietinės šalies atsivežta socialinė patirtis – socialinės perlaidos ir įgūdžiai, kaip „suktis“ šešėlinės ekonomikos labirintuose (plg. Lankauskas 2013). Socialinės perlaidos ir iš tėvynės perkeltos „sukimosi“ formos dažnai naudojamos kaip socialiniai ištekliai, kurie tampa pagrindinėmis tarpusavio ryšių (mainų) forma nepaisant darbovietės statuso, darbo vietos ir užimamų pareigų. Tai akivaizdžiai matyti keičiantis informacija apie pelningą darbą, ieškant darbo užsakymų ir klientų, patariant, kaip vykdyti „šešėlinę“ buhalteriją („juodoji buhalterija“) ir pan.

Tokia šešėlinės ekonomikos praktika, pagrįsta „draugų draugai“ (angl. *friends of friends*) tinklaveika (Giordano 2003), ypač gerai buvo prigijusi buvusioje sovietinėje sistemoje kaip būdas kurti ir valdyti tarpasmeninio pasitikėjimo ryšius, spręsti savo kasdienio gyvenimo problemas (ypač gyvenant deficitinės ekonomikos sąlygomis), keistis socialiniais ištekliais (pvz., pažintimis) ir taip gauti „abipuses paslaugas“ per *blatą* (Ledeneva 1998).

Čikagoje atliktas tyrimas rodo, kad tokie „pasitikėjimo ryšiai“ – socialinės perlaidos iš gimtinės – yra veiksminga socialinio kapitalo ir moralinės ekonomikos forma, kurią imigrantai pasitelkia siekdami savų interesų per draugystes ir pažintis, pirmenybę teikia „saviems“, t. y. giminaičiams, kolegoms, draugams, kaimynams ir t. t. Tai veikia, kai ieškoma naudingų kontaktų, padėsiančių „apeiti“ biurokratinės ir kitokias kliūtis, teikiant (neretai nelegalią) pagalbą ar susirandant „gerą“ darbą, pareigas ir pan. Taigi čia svarbu ne tiek ekonominių poreikių tenkinimas, kiek socialiai svarbūs kultūriniai įpročiai (Kopnina 2005: 138). Anot H. Kopninos, tokia neoficiali šešėlinė ekonomika vis dar egzistuoja posovietinėje Rusijoje, ir emigrantai yra linkę ją pasinaudoti.

Kai rusai atvyksta į Didžiąją Britaniją ar Nyderlandus, iš pradžių jie linkę naudoti šiuos neoficialius būdus, kad gautų teisinį statusą, išsilavinimą ir medicininę priežiūrą, būstą ir darbą. Tačiau ilgainiui gyvenimo Vakarų šalyje patirtis parodo šių metodų neveiksmingumą, ypač siekiant teisinio statuso ar profesinės karjeros, darbo. Nepaisant to, kai kurie iš šių metodų pasirodo esą naudingi, nes jie padeda migrantams gauti... socialines paramas, trumpalaikius būstus ir darbus. <...> Neoficialūs veikimo būdai ir paramos kanalai nėra būdingi vien tik rusams, kuriems [kaip ir kitiems imigrantams iš Rytų Europos] socialiniai santykiai ir šešėlinė ekonomika yra kultūriškai svarbūs [paryškinta autoriaus] (Ten pat: 130–1).

Taigi „abipusis apsikeitimas paslaugomis“ arba „pasitikėjimo ryšiai“ yra ne tik moralinės ekonomikos ašis, bet kaip bendrų kultūrinių įpročių rinkinys, tapęs imigrantų iš to paties Europos regiono bendruomeninės ir kultūrinės galios jų identiteto politikos resursu.

„SAVIŠKIŲ“ ERDVĖS KAIP EMOCINIO-KULTŪRINIO KOMFORTO ZONOS

Migracija retai būna individuali. Nors migruoja individai, iš tikrųjų jie tai dažnai daro kaip šeimos tinklo nariai. Daugelis informantų, atvykusių į JAV, prisijungė prie „saviškių“ rato, t. y. savo šeimos, draugų ir pan., ir tai suteikė jiems „saugų pranašumą“, leidusį megzti transnacionalinius ryšius, palaikyti ir pratęsti šeimos ir giminystės tinklus bei kurti naujas socialines erdves – naujas šeimas, draugystes, ryšius per „draugų draugus“ ir bendradarbių tinklus.

Ne visada „savieji“ apima šeimos ir giminės erdvių konstravimą arba etninių nišų kūrimą. Aišku, kad šeimos ir giminystės ryšiai geriausiai išryškina „savųjų“ tinklus. Migracijoje jie naudojami kuriant translokalumą per translokalią tinklaveiką, kuri imigrantų iš Lietuvos atveju jungia Čikagą ir Lietuvą. Ši tinklaveika apima platų moralinių, ekonominių ir kultūrinių vertybių lauką – giminystės ryšio išlaikymą, vadovavimą šeimos verslui, jaunosios kartos auklėjimą ir lavinimą, rūpinimąsi vyresnio amžiaus žmonėmis. Migracija paprastai netampa labai reikšmingu žingsniu šeimos narių gyvenime ir laikoma prisijungimo prie šeimos (ypač tarp jaunosios kartos atstovų, kurie migruoja vėliau), geresnio uždarbio ar išsilavinimo prielaidomis, labai dažnai tiesiog pagalbos likusiems gimtinėje priemonė. Ši motyvacija, dažniausiai pasikartojusi mūsų tyrime, yra būdinga tiems, kurie tikslu šalyje pradeda šeimos verslą. Jei verslas seksis, šeimos nariai ir giminės iš tėvynės bus pakviesti atvykti ir prisijungti. Geriausias šio reiškinio pavyzdys yra etninis lietuviškų restoranų tinklas Čikagoje „Kunigaikščių užėja“ (angl. „Grand Dukes“).

Šalia šeimos ir giminystės ryšių „savųjų“ tinklaveika praktikuojama kaip svarbus imigrantų gyvenimo būdo bruožas. Analizuojamu atveju tai reiškia ryšių, paremtų abipusiu pasitikėjimu ir draugyste, kūrimą. Iš esmės „saviškių“ ratai tampa socialinėmis erdvėmis, kuriose, siekiant išlaikyti iš tėvynės atsivežtą savitarpio moralinės ekonomikos modelį, palaikomas pasitikėjimas nesusijęs su giminystės ryšiais. Šios socialinės erdvės, ypač pirmaisiais migracijos mėnesiais ar metais, naujai atvykusiųjų yra naudojamos ir kaip adaptacinės platformos, nors taip pat gali būti laikomos etninėmis nišomis, kuriose vyrauja imigrantų etnifikacijos strategijos (Čiubrinskas 2011). Bėgant laikui šios tinklaveikos erdvės tampa pagrindinėmis socialinės tapatybės arenomis, naudojamomis kuriant „draugų draugai“ grupes, kurioms būdinga *lingua franca*, tokia pati pramogų ir švenčių kultūra, bendros paskalos, gyvenimo būdas, stilius ir kt. Čia socialinis prestižas įgyjamas žinant kaip „suktis“, pasitelkus platų „draugų draugai“ ir bendradarbių socialinį tinklą.

Dauguma posovietinių imigrantų, įsitraukdami savo aplinkoje į „saviškių“ socialinę erdvę, jaučiasi patekę į savotišką emocinę-psichologinę tarpusavio supratimo, atpažįstamos kultūros ir gyvenimo būdo „komforto zoną“. Gindamiesi nuo marginalizacijos ir imigranto statuso jie skuba užmegzti darbo santykius su darbdaviais ar vadovais iš buvusių sovietinių Rytų Europos šalių, o norėdami kuo greičiau gauti didelį ir neapmokestintą atlyginimą, darbą renkasi nepaisydami socialinių ir sveikatos draudimų. Pasak vienos imigrantams iš Rytų Europos priklausančios įmonės Čikagoje vadovo, *kai amerikietis ateina pas mus ieškot darbo, jis klausia, kokias socialines garantijas jis gaus; kai ateina lietuvis ar rusas, jis nori žinoti tik viena – kiek jam mokėsime*.

Daugumai imigrantų, dalį gyvenimo gyvenusių gimtinėje ir „išmokusių gyventi“ stygiaus ir šešėlinės ekonomikos sąlygomis, patirtis yra virtusi socialiniu kapitalu, ji veikia kaip adaptyvi strategija, o minėtoji „komforto zona“ padeda sumažinti atskirties riziką, nes (bent

pirmaisiais metais) jiems netrūksta nusivylimo ir netikrumo būsenų (Čiubrinskas 2011). Nemažai daliai tai padeda veiksmingiau spręsti su jų nelegaliu statusu (pvz., dalis imigrantų iš Lietuvos yra viršiję vizose, naudotose iki 2009 m. (kol Lietuva nebuvo ES narė), nurodytą buvimo JAV laikotarpį) susijusius klausimus (plg. Liubiniene 2009: 19) ir / arba išsivirti, susikurti „gerą gyvenimą“. To niekaip neužtikrintų vien tik, pavyzdžiui, dalyvavimas etninių institucijų, sambūrių ar kultūrinėje veikloje.

Tokios „saviškių“ erdvės ir „komforto zonos“ (net jei jos tik išivaizduojamos) sukuria specifinę moralinę ekonomiką pagrįstą kultūrinę pilietybę, kuri įgyvendina „teisę būti skirtingam“ pasitelkiant minėtąją adaptyvią strategiją ir fragmentinį (dažnai su teisine valstybe nesuderinamą) lojalumą daugumos visuomenei ir valstybei.

IŠVADOS

Šių laikų ekonominės rytų europiečių migracijos, prasidėjusios atsivėrus valstybių sienoms po Šaltojo karo, diskurse kultūrinė pilietybė atsiskleidžia kaip socialinė ir kultūrinė konstrukcija, peržengianti juridinių teisių ribas ir kuriama naujoje transnacionalinėje socialinėje erdvėje. Kultūrinė pilietybė nėra imigrantų „kultūra“ paveldo ar etninės kultūros prasme, kaip galėtų apibūdinti diasporos kultūrą su jos „namų šalies“ idealizmu ir diasporiniu nacionalizmu. Tai net nėra vien „teisės į skirtingumą“ įgyvendinimas. Ją, kaip pilietybės formą, sudaro tam tikras lojalumas valstybei, kurioje gyvenama, tačiau tyrimas parodė, kad jos ašis – socialiniai įpročiai, elgesio taisyklės, tarpusavio apsikeitimo ir pasitikėjimo moralinės ekonomikos normos, kurių pagrindą sudaro iš kilmės šalies atsivežtas socialinis kapitalas ir socialinės perlaidos. Kultūrinė pilietybė pasireiškia kaip transnacionalinio kultūrinio identiteto forma, daugeliu atvejų traktuotina kaip deterritorializuota, t. y. neturinti formalių ketinimų įgyti tikslo šalies pilietybę ir netgi tam tikros lokalizuotos miesto vietos, kaip, pavyzdžiui, senosios diasporos atveju galėtume įvardyti lietuvių (Marquette Park arba Lemont) ir lenkų (Pulaski Road) – rajonus.

Tyrimo duomenys rodo, kad posovietinius Rytų Europos imigrantų būdus kuriant bendrumą jie įvardija kaip „savumą“. Tai pasireiškia konstruojant socialines erdves per „saviškius“ ir yra dar vienas transnacionalinio kultūrinio identiteto pavyzdys, nes toks konstravimas vyksta transnacionalinėje socialinėje erdvėje „saviškių ratų“ gyvenimo būdais sujungtuose vienetuose. Pastarieji itin skiriasi nuo uždarų etninių enklavų, kuriuos suformavo senoji diaspora, nes jie daug atviresni tarptetinei tinklaveikai su imigrantais iš Rytų Europos regiono. Dalydamiesi su jais darbo vietomis, dalyvaudami tarptetniniuose socialiniuose tinkluose ir kurdami „savo erdves“ kaip namus ir kaip „komforto zonas“, pripildytas sovietinės ar posovietinės patirties, socialinio kapitalo, atsivežtinių socialinių perlaidų ir, galiausiai, gyvenimo būdo kultūros, jaučiasi apsaugoti nuo imigrantams grasančios marginalizacijos.

Gauta 2019 08 24

Priimta 2019 11 15

Literatūra

1. Baskauskas, L. 1981. 'The Lithuanian Refugee Experience and Grief', *International Migration Review* 15(1): 276–291.
2. Brettell, C. 2008. *Anthropology of Migration. Essays on Transnationalism, Ethnicity, and Identity*. Walnut Creek: Altamira Press.
3. Budreckis, A. 1982. 'Reluctant Immigrants: The Lithuanian Displaced Persons', in *Contemporary American Immigration*, ed. D. L. Cuddy. Woodbridge, CT: Twayne Publishers.
4. Castles, S.; Davidson, A. 2000. *Citizenship and Migration. Globalization and the Politics of Belonging*. N. Y. Routledge.

5. Čiubrinskas, V. (sud.). 2011. *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
6. Čiubrinskas, V. 2018. 'Transnational Fragmentation of Globality: Eastern-European Post-Socialist Strategies in Chicago', in *The Palgrave Handbook of Urban Ethnography*, eds. I. Pardo and G. B. Prato. Palgrave Macmillan, 447–464.
7. Cohen, R. 1997. *Global Diasporas. An Introduction*. University of Washington Press.
8. Erdmans, M. 1997. *Opposite Poles: Immigrants and Ethnic in Polish Chicago*. University Park, PA: Pennsylvania State University Press.
9. Friedman, J. 1996. *Cultural Identity and Global Process*. London: Sage.
10. Giordano, Ch. 2018. 'From Political Subjectivity to Political Intentionality: The Predominance of Society over the Individual', *Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 18(27): 155–172.
11. Glick-Schiller, G.; Basch, L.; Blanck-Szanton, C. 1995. 'From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration', *Anthropological Quarterly* 68(1): 48–63.
12. Glick-Schiller, N.; Caglar, A. 2008. 'Migrant Incorporation and City Scale: Towards a Theory of Locality in Migration Theories', in *Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations*. Sweden: Malmö University.
13. Glick-Schiller, N.; Fouron, G. 2001. *Georges Woke up Laughing. Long-Distance Nationalism and the Search for Home*. Durham and London: Duke University Press.
14. Kopnina, H. 2005. *East to West Migration: Russian Migrants in Western Europe*. Farnham: Ashgate.
15. Kučas, A. 1975. *Lithuanians in America*. Boston: Encyclopedia Lituanica Press.
16. Kuzmickaitė, D. 2004. *Tarp dviejų pasaulių: naujieji lietuviai Čikagoje (1988–2000)*. Kaunas: VDU.
17. Lankauskas, G. 2013. 'Missing Socialism Again? The Malaise of Nostalgia in Post-Soviet Lithuania', in *Anthropology and Nostalgia*, eds. D. Berliner and O. Ange. Berhahn.
18. Ledeneva, A. 1998. *Russia's Economy of Favours: Blat, Networking and Informal Exchange*. Cambridge: Cambridge University Press.
19. Lithuanian Charter. 2014. *Lithuanian American Community*. Prieiga per internetą: <https://lithuanian-american.org/m/about-lac/rules-regulations/#charter> (žiūrėta 2019.08.06).
20. Liubinienė, N. 2009. *Migrantai iš Lietuvos Šiaurės Airijoje: „savos erdvės“ konstravimas*. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU.
21. Nic Craith, M. 2004. 'Culture and Citizenship in Europe. Questions for Anthropologists', *Social Anthropology* 12(3): 289–300.
22. Olwig, K. F. 2003. 'Global Places and Place-identities: Lessons from Caribbean Research', in *Globalization*, ed. T. H. Eriksen. London: Pluto Press, 58–77.
23. Rosaldo, R.; Flores, W. V. 1997. 'Identity, Conflict, and Evolving Latino Communities: Cultural Citizenship in San Jose', in *Latino Cultural Citizenship: Claiming Identity, Space, and Rights*, eds. W. V. Flores and R. Benmayor. Boston: Beacon Press, 57–96.
24. Van Reenan, A. 1990. *Lithuanian Diaspora, Königsberg to Chicago*. Lanham, MD: University Press of America.
25. Vertovec, S. 2009. *Transnationalism: Key Ideas*. London, New York: Routledge.
26. Žemaitis, A. 2015. 'United States of America', in *Global True Lithuania*. Prieiga per internetą: <https://global.truelithuania.com/category/usa/> (žiūrėta 2019.08.16).

VYTIS ČIUBRINSKAS

Transnational Culture: From Diasporic Nationalism to Cultural Citizenship

Summary

Transnational migration and the politics of multiculturalism, despite all their discrepancies, are making the cultural dimensions more and more important, as the cultural rights of minorities and immigrants are becoming an essential part of citizenship. The article questions transnational cultural practices in relation to citizenship by exploring two waves of the Lithuanian and other East European emigration to the USA of two periods – after the WWII and after the Cold War. Based on the ethnographic fieldwork done in Chicago in 2006 and 2013, two patterns of transnational culture are revealed – diasporic (homeland) nationalism as well as cultural citizenship. It is sought to prove that the first pattern is shaped in the form of ethno-cultural community in exile and based on the imperative 'to save the national culture' which became under siege in homeland, while the second pattern is enacted as inter-ethnic networking and is based on social remittances and habits of moral economy brought from the post-socialist Eastern Europe.

Keywords: diasporic nationalism, cultural citizenship, transnationalism, Eastern Europe, migration, social remittances